

s. 122; a.mlf., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1971, s. 242, 245, 247-251, 253-255, 257, 259-260, 262; a.mlf., "Selçuk Devri Vakfiyeleri I: Şemseddin Altun-Aba, Vakfiyyesi ve Hayatı", *TTK Belleten*, XI/42 (1947), s. 187-229; a.mlf., "Süleymanşah II", *İA*, XI, 219-231; Aptullah Kuran, *Anadolu Medreseleri*, Ankara 1969, s. 105-106; Faruk Sümer, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, Ankara 1990, s. 34, 38; Şevki Nezihi Aytut, *Türkiye Selçuklu Sikkeleri I: I. Mesud'dan I. Keykubad'a Kadar (510-616/1116-1220)*, İstanbul 2000, s. 116-117, 138-139, 158, 164; Selim Kaya, *I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymanşah Dönemi Selçuklu Tarihi (1192-1211)*, Ankara 2006, s. 52-95; Nejat Kaymaz, "Anadolu Selçuklu Devleti'nin İnhitanda İdare Mekanizmasının Rolü I", *DTCFD*, II/ 2-3 (1964), s. 120-124.

SELİM KAYA

SÜLEYMAN ŞEYHİ

(ö. 1235/1819-20)

Nakşibendî-Müceddidî şeyhi,
mutasavvıf-şair.

1163'te (1750) günümüzde Bulgaristan sınırları içinde bulunan Köstendil'de doğdu. Köstendil'in varlıklı ailelerinden Mollazâdeler'e mensuptur. Hayatı hakkında bilinenlerin önemli bir kısmı *Bahrü'l-velâye*, *Lemaât* ve *Terkibât-ı Erbaîn* adlı eserlerine dayanmaktadır. İstanbul'da cizye kâtipliği ve cizyedarlık görevlerinde bulunan babası Hasan Efendi, Dârüssaâde Ağası Morali Hâfız Beşir Ağa ve adamlarıyla birlikte Rumeli'de ve Anadolu'da birtakım uygunsuz işlere karıştığı iddiasıyla öldürüldüğünde henüz iki yaşında olan Süleyman, Köstendil'de âyanlık ve mütesellimlik yapan ağabeyi İbrâhim Efendi'nin himayesinde yetişti. Bursalı Mehmed Tâhir, onun ilk tahsilini Köstendil'de tamamladıktan sonra İstanbul medreselerinde okuduğunu söylüyorsa da kendi eserlerinde buna dair bilgi bulunmamaktadır. Kitaplarında yer alan öğrenim hayatıyla ilgili bilgi, gençlik döneminde Köstendil meşâyihinden müderris Şeyh Mustafa Efendi'den Arapça öğrendiği ve *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'yi okuduğundan ibarettir.

Süleyman Şeyhî on beş yaşlarında iken ağabeyinin aracılığıyla, Debbağhâne mahallesindeki harabe halinde bir mektepte irşad faaliyetinde bulunan Nakşibendî-Müceddidî şeyhi Şâmîzâde Mustafa Efendi'ye intisap etti. Ağabeyi gibi bir süre mütesellimlik ve âyanlık yaptı. 1193'te (1779) sülûkünü tamamlayıp hilâfet aldı. Bu tarihten iki yıl önce ağabeyinin hilâfet aldığı yılda şeyhinin vefatı üzerine mânevî sıkıntıya düştüğünü, azizlerin ve şeyhlerin ruhaniyetine sığınarak ve tarikat âdâbını ye-

rine getirerek kurtulduğunu, 1200 (1786) yılının Kadir gecesinde ağabeyinin rüyasında kendisine Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin rütbesinin verildiğini müjdelemesinin ardından mânen rahatladığını söyleyen Süleyman Şeyhî uzun yıllar Köstendil'de irşad faaliyetinde bulunduktan sonra burada vefat etti ve yaptırmış olduğu dergâha defnedildi.

Süleyman Şeyhî'nin tarikat silsilesi Şâmîzâde Mustafa, Seyyâhün Evliyâ Muhammed, Firâki Muhammed Bedreddin vasiyetiyle İmâm-ı Rabbânî'ye ulaşır. Nakşibendîlik, Köstendil'e Şâmîzâde Mustafa Efendi vasıtasıyla girmiş, Süleyman Şeyhî'nin ve ağabeyi İbrâhim'in gayretleriyle yaygınlık kazanmıştır. *Mektûbât-ı Erbaîn* adlı eserinden onun Devince, Dupniçe, Edirne, İştîp, Kodçana, Nevrekop, Ohri, Palanga, Samako, Selânik, Siroz, Üsküp, Yanya ve Yenice'de etkili olduğu anlaşılmaktadır. Nevrekoplu Osman Efendi, Veyselzâde Mehmed Efendi ve Köstendilli Mustafa Efendi, Sirozlu Şeyh Sâlib, İştîpli Şeyh Müderris Ahmed Efendi, Selânikli Şeyh Ahmed Efendi, Sofyalı Şeyh Ömer Müstakim, Dupniçeli Şeyh Bekir Efendi onun yetiştirdiği halifeler arasında zikredilebilir. Süleyman Şeyhî, Nakşibendî-Müceddidî silsilesine mensup olmakla birlikte, "İlm-i tasavvuf vahdet-i vücûddan ibarettir" diyecek kadar Ekberî irfana bağlı bir mutasavvıftır. Aynı zamanda divan sahibi bir şair olan Süleyman Şeyhî, Hâfız-ı Şîrâzî, Elvân-ı Şîrâzî, Yazıcıoğlu Mehmed, Yunus Emre, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Rûhî-i Bağdâdî, Nakşî-i Akkirmânî ve Niyâzî-i Mısır'den etkilenmiştir.

Eserleri. 1. *Lemaât-ı Nakşibendiyye*. Üç bölümden meydana gelen eserin birinci bölümünde müellif şeyhi ve ağabeyi hakkında bilgi vermiş, kendisine gelen tecelli ve halleri anlatıp Nakşibendiyye silsilesini zikretmiş, ikinci bölümde bazı tasavvuf terimlerini açıklamış, üçüncü bölümü rüya tabiri konusuna ayırmıştır (İÜ Ktp., TY, nr. 200; AÜ DTCF Ktp., Yazma Eserler, Muzaffer Ozak, I, nr. 570). 2. *Divan*. Süleyman Şeyhî iki divan tertip etmiştir. Bir mesnevi, iki kaside, iki terkibibend, dört tahmis, 121 gazel, yirmi dokuz kıta ve yirmi yedi müfred ihtiva eden ilk divan (İÜ Ktp., TY, nr. 1784) 1291 (1874) yılından sonra yer ve tarih belirtilmeden basılmıştır. Eser üzerinde bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır (Mustafa Kundakçı, *Köstendilli Süleyman Şeyhî Efendi'nin Divânı'nın Tenkidli Metni*, 2003, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü). İkinci divan ise kayıptır. 3. *Bahrü'l-velâye*. 1001 sûfinin

menkıbelerini nakletmek amacıyla yazılmış bir evliya tezkiresidir. Attâr'ın *Tezkiretü'l-evliyâ*, Câmî'nin *Nefehâtü'l-üns* ve Saffî'nin *Reşehâtü'l-ş-şuarâ*, eş-Şekâ'îku'n-nu'mâniyye ve zeyilleri eserin başlıca kaynaklarıdır. Tezkirenin ilk bölümü Ca'fer es-Sâdık'tan Hacı Bektâş-ı Velfî'ye kadar 781 sûfiye, ikinci bölüm Lûbâbe el-Müteabbide'den Süleyme'ye kadar ki kadın velîlere, üçüncü bölüm Âşık Paşa'dan müellifin kendisine kadar çoğu Osmanlı döneminde yetişen sûfilere ayrılmış, son bölümde Köstendilli sûfilere yer verilmiştir (Berlin Devlet Ktp., nr. 1683; AÜ DTCF Ktp., TY, İsmail Saib Sencer, I, nr. 2477). Ali Yılmaz'ın müellifin hayatı ve *Bahrü'l-velâye*'si üzerine hazırladığı doktora tezi basılmıştır (*Köstendilli Süleyman Şeyhî*, Ankara 1989). Eser, Sezai Küçük ve Semih Ceyhan tarafından sadeleştirilerek 1001 *Sûfî* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 2007). 4. *Zübdetü Nefehâtü'l-Üns*. Lâmiî Çelebi'nin *Tercüme-i Nefehâtü'l-üns*'ünün muhtasarıdır (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 579/2, vr. 201^b-232^a; AÜ DTCF Ktp., Yazma Eserler, nr. 2477/2, vr. 173^b-201^a). 5. *Mir'âtü'l-muvahhidîn*. Tasavvuf terimlerinin, Allah'ın zât ve sıfatlarının, bazı peygamber kıssalarının anlatıldığı bir eser olup (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1515; İÜ Ktp., TY, nr. 3469/1, vr. 1^b-86^a) üzerinde yüksek lisans çalışması yapılmıştır (Mustafa Ejder, *Köstendilli Mollazâde Süleyman Şeyhî Efendi'nin Mir'âtü'l-Muvahhidîn Adlı Eseri*, 1998, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). 6. *Mektûbât-ı Erbaîn*. Müellifin Rumeli'nin çeşitli bölgelerindeki halife ve müridleriyle resmî görevlerde bulunan bazı kişilere gönderdiği kırk iki mektubu içerir (İÜ Ktp., TY, nr. 134^b-185^a; Süleymaniye Ktp., M. Ârif - M. Murad, nr. 213/1, vr. 1^b-27^b). 7. *Terkibât-ı Erbaîn*. Müellif bu eserinde tarikata intisabından itibaren gördüğü rüyaları anlatmıştır (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2710/2, vr. 15^a-32^a; İÜ Ktp., TY, nr. 3469/6, vr. 112^b-133^b). 8. *Kütü'l-uşşâk*. Üç bölümden meydana gelen eserin mukaddimesinde âlimlerle sûfiler mukayese edilmiş, Osmanlı ulemâsı arasındaki semâ, tütün, kahve, Hz. Peygamber'in ebeveyni, Firaun'un imanı gibi tartışmalı konular ele alınmış, birinci bölümde Hâfız-ı Şîrâzî'nin bir beyti şerhedilerek seyrü sülûk merhaleleri açıklanmış, ikinci bölüm muhabbet ve mahbûb konusunda ayrılmış, üçüncü bölümde veba konusunda bilgi verilmiştir (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2462). Eser üzerine bir yüksek lisans tezi hazırlanmıştır (Kâzım Aydemir,

Köstendilli Süleyman Şeyhî'nin *Kütü'l-Uş-şâk ve Hülâsatü'l-Esrâr Adlı Eseri*, 1998, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). 9. *Şerh-i Kelâm-ı Kibâr* (İÜ Ktp., TY, nr. 3469/2, vr. 88^b-90^b). 10. *Nikâtü'l-hikem*. İnsân-ı kâmil, insan fıtratı, dünya âlemi, hakikat-i meâdîn, hakikat-i insaniyye, yakın ve irade gibi konuları ihtiva eder (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1510, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2563; Tübingen Devlet Kitaplığı Arşivi, nr. 1402; AÜ DTCF Ktp., Yazmalar, M. Con, nr. 371/2). 11. *Kitâb-ı Tâlia fî esrâr-i'l-ilâhiyyeti's-sermediyye*. Eserde tevhid ve ilhâd, ma'rifet-i nefis ve mârifetullah, hazarât-ı hamse ve a'yân-ı sâbite, küfr-i hakikî, muhabbet, nefis, sır, hakikat, zât ve vücûd konuları işlenmektedir (Süleymaniye Ktp., Serez, nr. 1504, Hacı Mahmud Efendi, nr. 2573; İÜ Ktp., TY, nr. 923/1, vr. 1^b-24^a). 12. *Medâr-ı Sâlikân* (İÜ Ktp., TY, nr. 2242/2, vr. 32^b-64^b). 13. *Etvâr-ı Hâcegân* (İÜ Ktp., TY, nr. 2242/3, vr. 65^b-83^b). 14. *Te'vîlât-ı Erbaîn*. Kırk hadis şerhidir (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2710/1, vr. 1^b-14^b). 15. *Şerh-i Kelâmî'l-Vâsitî* (İÜ Ktp., TY, nr. 3469/3, vr. 91^b-95^a). 16. *Şerh-i Kelimât-ı Bedreddîn* (İÜ Ktp., TY, nr. 3469/4, vr. 95^b-101^a). 17. *Şerh-i Kelâm-ı Ca'fer-i Sâdık* (İÜ Ktp., TY, nr. 3469/5, vr. 101^b-111^b). 18. *Mecmau'l-maârif*. Tasavvuf terimlerine dairdir (Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 2549; İÜ Ktp., TY, nr. 923/2, vr. 25^b-43^b). 19. *Subhatü'l-levâyih*. Taalluk, tahalluk ve tahakkuk açısından abâdile, otuz üç tasavvuf terimi ve doksan dokuz lâihayı ihtiva eder (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 317, vr. 79^b-139^a). 20. *Şerh-i Ba'z-ı Gazeliyyât*. Niyâzî-i Mısırfî ile Nakşî-i Akkirmânî'nin bazı gazellerinin şerhine dairdir (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 283, vr. 77^b-92^a). 21. *Şerh-i Nûnân*. Nûn harfinin tasavvufî mânasına dair bir beytin şerhidir (İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin, nr. 283, vr. 92^b-93^a). *Bahrü'l-velâye*'de adlarını zikrettiği diğer eserleri şunlardır: *Risâle-i Şerh-i Celâliyye*, *Es'iletü'l-esrâr*, *Tebssiratü'l-irfân*, *Târîh-i Köstendil*, *Risâle-i Vesâyâ*, *Usûlü'l-vusûl*.

BİBLİYOGRAFYA :

Süleyman Şeyhî, *Lemaât-ı Nakşibendiyye*, İÜ Ktp., TY, nr. 200, vr. 3^a-22^b; a.mlf., *Terkibât-ı Erbaîn*, İÜ Ktp., TY, nr. 3469/6, vr. 112^b-113^b; a.mlf., *Mektûbât-ı Erbaîn*, İÜ Ktp., TY, nr. 3469/7, vr. 134^a-186^a; a.mlf., *Bahrü'l-velâye: 1001 Süfi* (haz. Sezai Küçük – Semih Ceyhan), İstanbul 2007, hazırlayanların girişi, s. 25-47; *Osmanlı Müellifleri*, I, 88; Ali Yılmaz, *Köstendilli Süleyman Şeyhî*, Ankara 1989.

SEMİH CEYHAN

SÜLEYMAN b. TARHÂN (سليمان بن طرhan)

Ebü'l-Mu'temir Süleymân
b. Tarhân et-Teymî
(ö. 143/761)

Hadis hâfızı, tâbiî.

Muhtemelen 46 (666) yılında doğdu. Basra'da ikamet eden Benî Teym b. Mürre ile birlikte yaşadığı için Teymî nisbesiyle anılır. Tarhân adının Altaylar'da eski Türkler'de demircilere ve sanatkârlara, siyasi-dinî nüfuzu olan kişilere verildiğinden hareketle onun Türk asıllı olduğunu ileri sürerler olmuşsa da kaynaklarda bu yönde bir bilgi yoktur. Kendisi gibi oğlu Mu'temir de muhaddis olup rivayetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer almıştır. Daha çok Süleyman et-Teymî diye tanındı. Sahâbeden Enes b. Mâlik ile görüşerek ondan on dört hadis rivayet etti. Kendilerinden hadis rivayet ettiği diğer hocaları büyük tâbiiler olup bunlar arasında Tâvûs b. Keysân, Ebû Osman en-Nehdî, Hasan-ı Basrî, Sâbit el-Bünânî, Ebû İshak es-Sebîî, Katâde b. Diâme ve akranı A'meş zikredilir. Kendisinden başta oğlu Mu'temir olmak üzere hocası Ebû İshak es-Sebîî, Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî, Süfyân b. Uyeyne, Zâide b. Kudâme, Hammâd b. Seleme, Abdullah b. Mübârek gibi muhaddisler hadis rivayet etti. Ali b. Medîni'ye göre Süleyman b. Tarhân, 200 kadar hadis rivayet etmiştir. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, Nesâî ve Ebû'l-Hasan el-İclî gibi hadis münekkitlerinin onun sika olduğunu söylemelerine karşılık İbn Uleyye, Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a er-Râzî, Ebû Hâtim er-Râzî gibi hadis tenkitçileri, Süleyman b. Tarhân'ın kendilerinden bizzat hadis dinlemediği bazı kimselerden hadis rivayet ettiğini belirterek, onun tedlîs yaptığını söylemişlerdir. Ayrıca mürsel rivayetleri dolayısıyla eleştirilmiş, ancak Yahyâ b. Saîd el-Kattân bunların çok fazla olmadığını belirterek onu savunmuştur. Basra'nın tanınmış üç hadis hâfızından biri kabul edilen Süleyman'ı Şu'be b. Haccâc sâdık bir râvi diye değerlendirmiş, onun Hz. Peygamber'den hadis rivayet ederken hata etme korkusuyla renkten renge girdiğini belirtmiştir. Süleyman b. Tarhân talebelerine beş hadisten fazla rivayet etmez, daha fazla rivayet etmesi için ısrar edenini de azarlardı. Onun bir özelliği de kendisine hadis rivayet edeceği kimsenin ehliyetini tesbit etmek için onu imtihan etmesiydi. Basra'nın zâhidleri arasında sayılan Mu'temir b. Süleyman ile birlikte sabaha kadar mescidleri dolaşıp her birinde

namaz kıları. Oğlu onun kırk yıl boyunca gün aşırı oruç tuttuğunu söylemiştir. Süleyman b. Tarhân Zilkade 143'te (Şubat 761) Basra'da vefat etti. Hz. Ali'ye muhabbetiyle bilindiği kaydedilen Süleyman'ı hadisçi kimliğinin yanında tarihçi ve ilk meğâzî âlimi olarak görenler de olmuştur. Futat Sezgin, onun *Kitâbü'l-Megâzî* adlı bir eserinden söz etmiş, Hatîb el-Bağdâdî'nin bu kitabı rivayet etmek için Dimaşk'ta bir hocasından icâzet aldığını belirtmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 252; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, IV, 20-21; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukâşe), s. 475-476; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, IV, 124-125; İbn Hibbân, *es-Şikâat*, IV, 300-301; Ebû Nuaym, *Hilye*, III, 27-37; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, XII, 5-12; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VI, 195-202; a.mlf., *Tezkiretü'l-huffâz*, I, 150-151; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 141-160*, s. 156-159; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzib*, IV, 201-203; Sezgin, *GAS* (Ar.), II, 83-84; Wensinck, *el-Mu'cem*, VIII, 111; Zekerîya Kitapçı, *Saadet Asrında Türkler İlk Türk Sahâbe, Tabîi ve Tebea Tabîileri*, Kon-ya 1993, s. 96-102.

BİLAL SAKLAN

SÜLEYMAN b. YESÂR (سليمان بن يسار)

Ebü Eyyûb Süleymân b. Yesâr
el-Hilâlî el-Medenî
(ö. 107/725)

Medineli meşhur
yedi tâbiîn fakihinden biri.

34 (654) yılında doğdu. İran asıllı Yesâr'ın dört oğlundan biri olup daha az bilinen künyeleri Ebû Abdurrahman ve Ebû Abdullah'tır. Babası ve kardeşleri gibi o da Hz. Peygamber'in hanımı Meymûne'nin âzatlısıydı ve onunla mükâtebe akdi yapmıştı. Meymûne, Süleyman'ın velâ hakkını daha sonra yeğeni Abdullah b. Abbas'a bağışladı (İbn Hacer, IV, 229). Süleyman'ın yine Hz. Peygamber'in hanımı olan Ümmü Seleme'nin âzatlısı olduğu da söylenir. Kuvvetli rivayete göre 107'de (725) vefat etti.

Tâbiîn dönemi fakihlerinin birinci tabakasını teşkil eden, Medineli meşhur yedi fakihin de (fukahâ-i seb'a) içinde bulunduğu on âlimin en üstünü olarak Saîd b. Müseyyeb'le birlikte Süleyman b. Yesâr'ın adı zikredilir (İbn Habîb, s. 161). Hasan b. Muhammed b. Hanefiyye, bir rivayete göre Mâlik b. Enes ve diğer bazı âlimler onu Saîd b. Müseyyeb'den üstün saymış (İbn Sa'd, VII, 173; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 445, 446; İbn Hacer, IV, 229), bizzat Saîd b. Müseyyeb, Süleyman'ın o günde yaşayan en bilgili kişi olduğunu söyleyip (İbn